

BUDAY GYÖRGY BOLDOGASSZONY BÚCSÚJA FAMETSZETES SOROZATA

NÁTYI RÓBERT

A tanulmány a sokoldalú alkotó, Buday György (1907–1990) grafikus pályájának egyik legfontosabb korai művéről, a Boldogasszony búcsúja című fametszetes könyvről értekezik. A 15 grafikából álló sorozatot a középkori gyökerekre visszavezethető, évszázados kultuszt ápoló, augusztus 5-én tartott szegedi Havi Boldogasszony napi búcsú ihlette. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának gondozásában 1931-ben megjelent mű számos kiadást ért meg, egy csapásra ismertté téve alkotója nevét. E munkával, szinte előzmények nélkül, a modern magyar grafikában egészen egyéni stílusú művészként jelentkezett.

Kulcsszavak: Buday György, Szeged, Boldogasszony, fametszet, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma
Keywords: György Buday, Szeged, Blessed Virgin Mary, woodcut, Artistic College of Szeged Youth

A *Boldogasszony búcsúja* című fametszetes kötet több szempontból is kulcsdarabja Buday György életművének. Egyrészt 1931-ben ezzel a munkájával – mint az akkori grafikusnemzedék teljes jogú tagja – egyéni stílussal jelentkezett a hazai művészeti életben, másrészt a mű lezárta a szegedi fiatalok Buday által vezetett egyetemi mozgalmának második korszakát (*agrársettlement mozgalom*), illetve megnyitotta az utat a harmadik periódusnak, immár a deklarált szervezeti formában a kiteljesedés felé. Hiszen ez a grafikai sorozat lett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának első kiadványa, melyet tizenöt további kötet követett a következő négy esztendőben.

A kollégium egykori tagja, Váróné Tomori Viola 1981-es visszaemlékezése a közösség körében folyó elméleti vitákról (1. kép), az egyes egyéniségeknek ezekben a polémikákban játszott szerepéről szólva említi Buday kulcsszerepét is, éppen a Boldogasszony kötet kapcsán: „Így vált egyszeriben kiforrott művésszé Buday György is az alsóvárosi búcsút ábrázoló fametszetsorozatával, melyre eleinte még a nevét sem akarta ráírni, annyira közös volt az élmény. Sőt az élményt is közösen foglaltuk szavakká, alkotássá azonban ilyen magas színvonalon csak az ő, közben kristályosodott stílusában válhatott művésszé [...] Mozgalmunk ezzel a lépéssel új határhöz érkezett.”¹

A kötet megszületésének körülményeiről érdemes megjegyeznünk, hogy ez tekinthető az első modern magyar fametszetes könyvnek, amit a következő évtizedben, a magyar grafika „első aranykorának” nevezett korszakban oly sok fontos opus követett. Tulajdonképpen a szerencsének köszönhető megjelenése, hiszen Klein Sándor nyomdász felajánlásából, a Délmagyarország Nyomda egyik kiadványából megmaradt papírra nyomtatták. Az eredeti elképzelés helyett, miszerint nyomtassanak önálló kompozíciókat, Buday úgy határozott, hogy az alsóvárosi búcsúról elkészített sorozata, kiegészítve a címlapmetszettel és egy, az alkotót ábrázoló kis méretű záróképpel, önálló műként jelenjen meg.²

Buday Ortutayhoz 1968-ban írt levelében így emlékezett a történetre: „Talán nem érdektelen emlékezetünkbe idézni magának a Műv. Kollégium kiadványsorozatának kezdeteit is... Elég az hozzá, hogy amikor – Klein Sándor nyomdász barátunk jóvoltából – a Délmagyarország nyomdájában a Boldogasszony búcsúját nyomni kezdték, felmerült a kérdés, hogy kit vagy mit tüntessünk fel kiadóként. Szerencsés inspirációval úgy határoztam, hogy a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát nyomtasuk a címlapra, bár akkor még ezt a nevet csak előadások rendezésére használtuk [...] Mikor meg-

¹ V. TOMORI 2006, 207.

² BUDAY-ORTUTAY 1970, 22.

1. kép. Buday György: Tomori Viola *ex libris*
Fig. 1. György Buday's *ex libris* of Viola Tomori

méltatói egyszeriben a magyar könyvillusztrátorok első sorában ünnepelték. Erdélyi orvos barátjának, a volt szegedi egyetemistának, Jancsó Bélának (1903–1967) Kolozsvárra írt egyik leveléből (1932. 08. 01.) érezhető az alkotó elégedettsége: „... a Boldogasszony teljesen elfogyott már hónapok óta, s most a második kiadást készítjük, mégpedig igen nagy, ezres példányszámban. Egy csehszlovákiai kiadó maga 300 példányt igényelt, s ebből, tekintve hogy, kártékony politikai szereplésem nyomán is, a nyomdászokkal igen jól vagyok, mintegy egyezer példányt ki tudunk nyomtatni.”⁵

A szegedi Móra Ferenc Múzeumban őrzött, a művészre vonatkozó dokumentumanyagban is találunk adatokat erre a sikerre. Egy 1932. június 2-án kelt levélben például Darkó István, a kassai *Magyar Írás* című irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat szerkesztője 200–300 példányos megrendelés iránt érdeklődik Budaytól a Boldogasszony búcsújára.⁶

A volt kolozsvári, majd szegedi egyetemi oktatók közül édesapja, Buday Árpád kortársa, Ditrói Gábor (1884–1950), a szemklinika professzora, aki 1930–1931-ben az orvosi egyetem dékáni pozícióját is betöltötte, meleg, méltató levelet írt a fiatal művésznak 1931. október 3-án. „Kedves Barátom! Nagy dolog az Alföld gyér romantikáját meglátni is, még nagyobb azt ilyen szépen kivetíteni. Ez a boldogtalan, elhanyagolt országrész igazán hálás lehet munkádért. Gratulálok művészi metszeteidhez, s kívánom azoknak minél szélesebb körben való elismerését.”⁷

Angliai száműzetéséből, fametszői életművét bemutató albumában, több évtizedes távlatból így vall munkájáról: „Már a következő évben, 1931-ben megszületett a Boldogasszony búcsúja – első olyan fametszetsorozat, melyre országszerte, sőt külföldön is felfigyelt a kritika. Az augusztus 15-én és 16-án tartott búcsú, melyre messzi vidékről visszazarándokoltak rég elköltözött szegediek

lepetésünkre a Magyar Bibliophil Társaság a Boldogasszony búcsúját kitüntette, s az első elismerések az első kiadványról megjelentek a fővárosi sajtóban (elsőnek, úgy emlékszem, Supka Géza »Literatúra«-jában) – a Kollégium egyszeriben kiadvóvá is lett, s sorozatunkban egyik könyv a másikat követte.”³

A pályakezdő grafikus hálája nem maradt el a segítőkéz nyomdásznak, hiszen Klein Sándor számára elkészítette *ex libris*-ét, melyen a szedőszekrény előtt álló nyomdász kezében a Boldogasszony búcsújának címlapját meglevénítő Buday-fametszetet látunk, egyértelművé téve a rajzoló köszönetét mecénásának.

Az impresszumban a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kiadóhellyel első ízben ellátott munka összesen száz példányban jelent meg, ezért csakhamar szükség volt a második edícióra is, mely ezer példányban készült el. A grafikai sorozat váratlan sikert aratott, 1934-re már a negyedik kiadás jelent meg a könyvpiacon.⁴ Sőt, 1935-ben a Prométheus nyomdában napvilágot látott az olasz nyelvű kiadás is, *Pellegrinaggio de Beata Maria Vergine: ricordo del pellegrinaggio della Beata Maria Vergine a Szeged* cím alatt.

A modern magyar grafikában új hangon fogalmazó mű számos elismerést aratott, amely Budayt egy csapásra népszerűvé tette,

³ Részlet Buday György Ortutay Gyulához írt leveléből 1968. április 16-i keltezéssel. Közli: HEGYI 1987, 204–205, 148. sz.

⁴ LENGYEL 1989–1990 (1992), 496.

⁵ Szövegét közli: CSEKE 2006, 154.

⁶ Darkó István gépirásos levele Buday Györgyhöz Kassáról Szegedre, 1932. 06. 02. Móra Ferenc Múzeum (a továbbiakban: MFM), Szeged, ltsz. 98.29.1. Vö. 5. jegyzet!

⁷ Ditrói Gábor autográf levele Buday Györgyhöz, 1931. 10. 03. MFM ltsz. 99.7.

az alsóvárosi templomban lévő Fekete Máriához, egy valószínűleg bizánci szentképhez, már a megelőző években is magával ragadott, s kiéreztem belőle a kollektívumba való beolvadás érverésének lüktetését, azt, amit első szegedi éveimben annyira kerestem, s amelynek művészi kifejezésére annyi igyekezettel törekedtem.”⁸

Érdekes figyelni a dátumokra. Úgy látszik, hogy a majd fél évszázados távolságból Buday már nem pontosan emlékezett a búcsúnapra. A szövegben említett augusztus 15-e Nagyboldogasszony napja, Mária mennybevételének (*Assumptio Beatae Mariae Virginis*) az ünnepe, míg az alsóvárosi templom búcsúnapja augusztus 5-e, Havi Boldogasszony ünnepe (*Sancta Maria ad Nives*), hiszen ez a templom titulusa. Itt érdemes pontosítanunk a másik közkeletű – Budaynál is megjelenő – tévedést. A Fekete vagy Szerecsöny Mária oltárképének a częstochowai kegykép Szeged–Alsóváros számára készített másolatát egy Morvay András nevű festő készítette 1740 körül, és valóban nagy kegyben állt a szegedi nép körében, de a búcsúnapkor természetesen a főoltár több száz éve tisztelt, Napbaöltözött Asszony kegyképe volt az ünnep középpontjában, ahogyan a Buday metszetsorozatban is ténylegesen a Napbaöltözött Asszony alakja jelenik meg az ábrázolások között. Az már más kérdés, hogy az ő Mária-interpretációja nem követi a szegedi kegykép ikonográfiai típusát. Nála égi jelenésként szerepel a holdsarlón taposó Boldogasszony, kezében a gyermek Jézussal. A bő köpenybe burkolózó párost a sugárzó napfény övezi, de sem a királynői attribútumok (korona, jogar), sem a tizenkét csillagú korona nem látható a képen (2. kép). A metszet Madonna-alakja a kortárs német expresszionista Ernst Barlach (1870–1938) fametszeteinek drámai töltésű dinamikus, szociális érzékenységgű alakjaira emlékeztet.

Bálint Sándor magyarázata szerint a főoltáron elhelyezett Napbaöltözött Asszony kegykép bonyolult teológiai, ikonográfiai vonatkozásai miatt „meghitt, érinthető közelségébe” jutni nehéz, ezért, mint más búcsújáró helyeken is szokásban volt, a népi áhítat egyéb, könnyebben megközelíthető és értelmezhető ábrázolásokat választott magának. Véleménye szerint Alsóvároson így válhattak a Fekete Mária és a Hétfájdalmú Szűzanya szobrai a helyi tisztelet kiemelt szereplőivé.⁹ Érdemes elgondolkodnunk azon is, hogy Bálint Sándornak mekkora szerepe lehetett Buday néprajzi, szakrális néprajzi orientációjában? Úgy tűnik, de egyelőre ezt forrásokkal nehéz alátámasztani – a hatalmas iratanyag földolgozatlansága miatt –, hogy Bálintnak nagyon fontos szerep jutott ebben az inspirációban. Az alsóvárosi napsugaras házak oromzataira is ő hívta fel a Szegeddel akkor még csak ismerkedő fiatal rajzoló figyelmét.¹⁰ A néprajztudós volt az is, aki Budayt az 1930-as augusztusi búcsún végigkálauzolta, mely élmények hatására a következő évben megszületett az illusztrált füzet.¹¹

Buday *A szegedi tanya problémái* című, 1930 októberében kiadott dolgozatának egyik cikkében fontos, tanulságos adalékokkal szolgál: „az Alsótanyán az alsóvárosi ferencesek misszionáló lelkületének csodálatos átplántálódása, kivirágzása érezhető. [...] Bűnök, káromlások, szeretetlenség hibái felett egy csodálatos, színes – Bálint Sándor szavával élve talán szabad így kifejeznem magamat – laikus-katolicizmus szintézise bontakozik ki. Ez az artisztikus és erkölcsi, romantikus és réalista ele-

2. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 2. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

⁸ BUDAY-ORTUTAY 1970, 22.

⁹ BÁLINT 1983, 125.

¹⁰ BARNA 2017, 36–39.

¹¹ LENGYEL 2004, 61.

3. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 3. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

mekkel átszőtt miszticizmus pedig nem mai keletű – gyökerei ott vannak Alsóváros ferencesektől determinált lelkületében, és éppúgy szegedi, mint ahogy magyar. E magyar színezetű, laikus-katolicizmus kollektíve megmutatkozik az alsóvárosi augusztusi havi-búcsú csodálatos lelki atmoszférájában, és ennek hús-vér valósága és romantikája hangzik ki a szegedi lélek reprezentáns művészeinek [...] alkotásaiból is, sokszor talán a tudat alól. Ennek a kereszténységnek a számára Jézus Krisztus az igaz, az Istennek egyszülött báránya, aki maga is szegényke, üldözött, magányos és nagy szeretetre méltó – mint maga a tanyai nép –, s aki szeretetből áldozatosan elveszi a világ bűneit. Megváltó. – A Szűzanya, Mária a valóban – Boldogasszony. És így tovább, E csodálatos szellemvilág még vár a maga felfedezőjére és feltárójára, akit talán meg fognak kövezni érte több oldalról is, de aki a magyarság lelki képének új, egyelőre még majd minden képmásáról hiányzó színeit fogja megfesteni. Ezzel pedig

a magyar lélek felmérésének és értékelésének munkájában igen becses szolgálatot végez.”¹²

Poszler György szellemesen bizonyította, hogy a Boldogasszony búcsújának létrejöttében fontos szerepet játszhatott Buday Kolozsvár iránti nosztalgiája. Hiszen a ferences rend kezelésében álló szeged-alsóvárosi Havi Boldogasszony gótikus temploma közvetlen rokona, szinte testvére a kolozsvári Farkas utcai templomnak, mely a művész ifjúságának meghatározó élménye volt. Poszler szerint szimbolikussá válhatott a két szakrális épület, az egyik az ott maradás, a másik az elszakadás jelképeként.¹³

A kötetet az 1931-es esztendőben a Magyar Bibliophil Társaság „Az év legszebb könyve” kitüntető díjjal ismerte el. A szaksajtó a szakmai reflexiókkal, recenziókkal sem maradt sokáig adós.

4. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 4. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

¹² BUDAY 1930, 25–26.

¹³ POSZLER 2007, 74.

A sort a *Délmagyarország* kitűnő ízlésű, biztos ítéletű újságírója, Lengyel Vilma kezdte, aki pontosan érzekelte, hogy Budayra milyen mértékben hatott az alsóvárosi kultusz mély szimbolizmusa, de azt is észrevette, hogy a grafikus ennek ellenére a realitások talaján maradt.¹⁴

A szülőföldről Kós Károly írt az *Erdélyi Helikon*ban méltató kritikát a könyvről. „A Boldogasszony búcsúja lapjainak jórésztében nemcsak virtuóza a fehér-fekete kompozíciónak, de meglepő természetességgel anyagszerű... Amit mond: tiszta líra, mely ösztönösen árad, mint a madárdal, viszont ahogyan mondja, az az anyag és szerkezet ismeretével szerkesztett epika.”¹⁵ Kós ismertetésében még egy fontos gondolatnak adott hangot Buday stílusával kapcsolatban. Fölismerte, hogy a fiatal fametsző nem igazodik semmiféle divatos „izmushoz”, a stíluskeresés igénye sem jellemzi a sorozat darabjait, önálló grafikai nyelv megteremtésére törekedett már ebben a korai munkájában is.¹⁶ Az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain Debreczeni László a monumentális fogalmazás, illetve a társadalmi problémák iránti fogékonyság mellett a sorozat költőiségét emelte ki.¹⁷

A *Nyugat*ban Joó Tibor az esztétikai elemzésen túl rámutatott a grafikus szociális érzékenységre. Az alföldi parasztság sorsának megértő, lelkiismeretes tolmácsolójára hívta fel a figyelmet. „De e lapokból nemcsak a primitív lélek alázata és áhítata árad az együttérző művész lelkén keresztül, nemcsak az embe-

ri hit döbbenetes fönsége magaslik elénk, nemcsak az intellektus előtt felrémlő groteszk rezeg rajtuk és nemcsak az egyetemes emberi sors borzasztósága sötétlik, hanem még egy »külön halál« árnyéka is, az alföldi parasztság halálraiteltségének és halálraváltságának tragédiája.”¹⁸ Ugyanez a szociális fogékonyság motiválta a Bauhausból nyaranta hazatérő és rögtön az SZFMK tagjává avanszált Kárász Judit (1912–1977) 1932-es fotósorozatát is, amely szintén az alsóvárosi búcsú epizódjait dolgozta fel.¹⁹

Néhány évvel később a *Pásztortűz* hasábjain Vásárhelyi Z. Emil, majd fél évtized perspektívájából, a folyamatosan érkező nemzetközi sikerek és elismerések fényében csalhatatlan pontossággal jelezte ki a fametszetes könyvecske úttörő szerepét Buday munkásságában. „Kiszolgálta a naturalizmus és expresszionizmus inaséveit, s mikor a kialakult ember a Boldogasszony évében tárgyát megtalálta, rögtönös örömmel kellett ráismernie a hozzá mért technikára [...] A Boldogasszony egységében vilant reá ennek a világnak a formanyelvére, melynek kezdetlegesség éppen úgy szerves eleme, mint tudatos távlati hatásai és díszítőelemei.”²⁰

1932-ben a Magyar Bibliophil Társaság az Iparművészeti Múzeumban rendezte meg a kortárs könyvművészet nemzetközi törekvéseiről reprezentatív kiállítását. Buday növekvő népszerűségét és elismertségét jelzi, hogy szerepelt műveivel a seregszemlén. Az Amicus Kiadó alapítója és a Bibliophil

5. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 5. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

¹⁴ LENGYEL 1931, 5.

¹⁵ Kós 1932, 68–69.

¹⁶ Kós és Buday kapcsolatáról Lengyel András írt tartalmas tanulmányt: LENGYEL 1982, 105–116.

¹⁷ DEBRECZENI 1932, 59–60.

¹⁸ Joó 1932, 494.

¹⁹ CSAPLÁR 1970, 658.

²⁰ VÁSÁRHELYI 1936, 345.

6. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 6. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

7. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 7. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

Társaság vezetőségi tagja, Reiter László (1894–1945) által szervezett kiállításnak nem volt katalógusa, de több ismertetés született a tárlatról.²¹ Végh Gyula a magyar könyvművészeti törekvések ígéretes tehetségei között külön név szerint is említette Budayt, illetve épp a Boldogasszony búcsújának egyoldalas illusztrációja reprezentálta művészetét.²²

A diákkorából, kolozsvári éveiből magával hozott modernista kísérleteit, útkereső próbálkozásait voltaképpen a *Boldogasszony búcsúja* című kötet illusztrációi kapcsán vetkőzte le. Csaplár Ferenc ezt az avantgardizmusból a letisztult formanyelv irányába mutató változást a grafikus érési folyamatának tulajdonítja. Véleménye szerint a népi kultúra kitartó, beható kutatása, a mindinkább elmélyülő szociális érzékenység a fiatal művészen új, adekvát formaeszmény kialakítását sürgette.²³

Buday csak 1929–1930 körül kezdett fametszéssel foglalkozni, ami számára az aktív társadalmi célú elhivatottságot jelentette. Ő maga erről a következőképpen nyilatkozott: „A fametszéshez való fordulásomat nemcsak rajzaimnak fametszetbe kívánczoló formai jellege okozta, mint ahogy azt több kritikusom hangoztatta, hanem a művészet hivatásáról való vélekedésem is indokolta [...] A többi művészetágról most nem szólva, a tökéletesség felé haladó reprodukáló eljárások, a szép könyv sokezeres példányszáma ill. ennek lehetősége, a grafika fellendülése, kínáló anyagi eszközei a hitvallásos, missziós hordozó és világnézetes művész ható, nem öncélú alkotásának. Az új művész, a könyv és a plakátművész, a grafikus pl. ismét ezrekhez szól alkotásában, s így ismét szerves elemévé válik az emberi társadalom egészének s főleg annak a fajnak, annak a közösségnek, melynek gyűjtőlencséje alkotásában [...]”.²⁴ A fiatal művész egyértelmű alkotói programmal, a későbbi munkásságára is jellemző tenni akarással és tettekretevéssel jelentkezett a képzőművészet színpadán. Cseke Péter kutatásai alapján tudható, hogy Kuncz Aladár terelte a fametszés irányába még gimnazista korában, 1924-es kolozsvári rajzkiállítása kapcsán.²⁵

²¹ FÁBIÁN 1932, 45–58.

²² VÉGH 1932, 146, 148.

²³ CSAPLÁR 1995, 25.

²⁴ BUDAY 1970, 21.

²⁵ CSEKE 2007, 57.

8. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 8. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

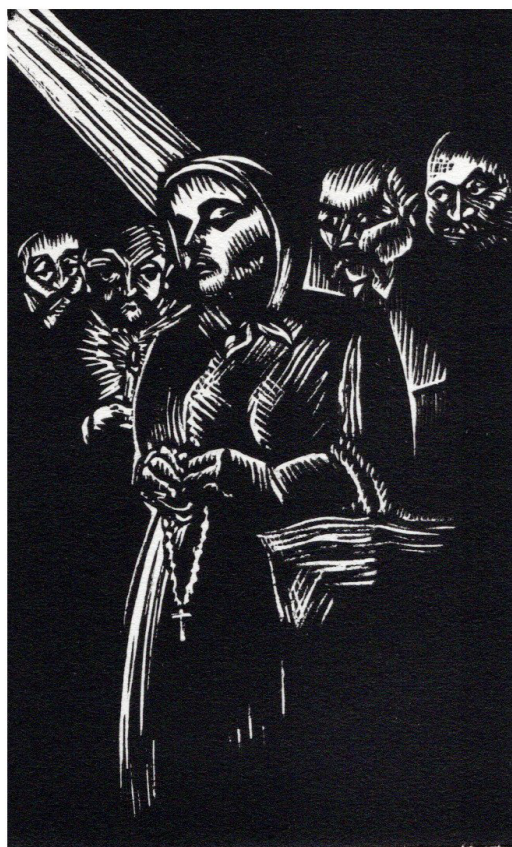
9. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 9. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

Berczeli Anzelm Károly (1904–1982) *Ádám bukása* című verseskötete²⁶ számára szintén az 1931-es év elején készített fametszetes illusztrációkat, de érzékelhetően itt még nem uralja olyan magabiztosan a technikát, amit néhány hónappal később, a Boldogasszony búcsújában már birtokol. A drámai kontrasztok, a fekete foltok között kilátszó fehér papír felfokozott érzelmi hatása a sötét háttérben már a művészi eszköztár részét képezi, ugyanakkor az esztétizáló elemek dominálnak a képeken. Az emberalakok még az előző két évtized avantgárd művészetének iskolás leckefelmondásainak tűnnek, hol a kortárs itáliai novecento dekoratív aktjai, hol az élesebb modellálású, kubisztikus formaelemzések válnak a metszetek látványelemévé.

Érdeemes elidőznünk annál a pontnál, hogyan is jutott el a fiatal kultúraszervező joghallgató a sokszorosított grafikáig, és azon belül is éppen a fametszettel illusztrált könyvek technikájáig. Az első világháborút követően Magyarországon a sokszorosított grafika újjáéledésének lehetünk tanúi. A Képzőművészeti Főiskolán Olgyai Viktor (1870–1929) vezetésével a rézkarc technikáját a fiatal művészek (Aba-Novák, Szőnyi, Istókovits, Patkó stb.) egész serege emeli be művészi eszköztárába. 1920. október 17-én megalakult a Magyar Bibliophil Társaság, mely a hazai könyvművészet ápolását – kiállítások, kiadványok segítségével – tekintette fő feladatának. A társaság negyedik kiállításaként rendezték meg a fametszetes könyvek tárlatát 1923 májusa és szeptembere között az Iparművészeti Múzeumban. A gyomai Kner nyomda is fő törekvésének tekintette az illusztrált bibliofil igényű könyvek hazai terjesztését és népszerűsítését. Ilyen előzmények után a húszas évekre a fametsző művészek sora vállalkozott a modern könyvek díszítésére. Kozma Lajos, Dallos Hanna, Reiter László, Divéky József, Fáy Dezső, Kner Albert jelzik a technika egyre elterjedtebb népszerűségét. A legjelentősebb munkásságot a fiatalabb nemzedék tagjai közül Molnár C. Pál, Gáborjáni Szabó Kálmán, Gy. Szabó Béla és Buday György fejtették ki.²⁷

²⁶ BERCZELI 1931. Lapszámozáson belül nyolc egész oldalas fametszettel.

²⁷ V. NAGY 1937, 135–152.

10. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 10. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

A Buday-kutatás eddig nem figyelt fel a Szegeden 1926 júniusában megszervezett grafikai kiállításra. A tárlatról Móra Ferenc írt ismertetőt, melyben hangot adott annak a reményének, hogy a városban megizmosodik Gyomához vagy Békéscsabához hasonlóan a grafikai művészet. „Az ízléses nyomtatvány, a csinos plakát, a szép könyv a névjegye egy városnak, s ha a kis Gyomát vagy Békéscsabát országos hírűvé tették a könyvnyomtatói, miért ne lehetne országos hírűvé tenni a szegedi grafikát is? Hiszen vannak nagyszerű nyomdáink, nincs hiány nálunk tehetséges grafikusokban, és nyomdászaink bizonyosságát adták annak, hogy bennük megvan a készség és képesség iparuknak művészetté emelésére.”²⁸ A mindenre fogékony, nyitott szemmel tájékozódó Buday valószínűleg ismerhette nemcsak a kiállítást, hanem olvashatta Móra recenzióját is a helyi napilapban. Akárhogyan is történt, az Erdélyből származó ifjú művész megkezdte azt a programot, amelyet az író, múzeumigazgató, régész megálmodott.

Buday tizenöt fametszetből álló sorozatát, ahogyan azt az alcímbe megfogalmazták, *A Szeged-alsóvárosi Boldogasszony napi búcsú emlékezete* ihlette. A viszonylag rövid idő ellenére, amit addig a fametszés területén alkothatott, már kiforrott technikával, kész metszőként jelentkezett az ifjú művész. A módszer még az egyszerű szőlővésős, ennek ellenére a tömegek, a térbeli kiterjedés érzékeltetését már kitűnően meg tudta oldani. Egyik legnagyobb érdeme az, hogy a közvetlen élményből kiindulva látomásos, balladai tömörségű műveket tudott létrehozni. Fölmerül a

kérdés, mik lehettek Buday képi forrásai? A 20. század elejének német expresszionista fametszői, a Die Brücke tagjainak grafikai munkássága, Emil Nolde (1867–1956) és a belga Frans Masereel (1889–1972) hatása érzékelhető a mű kapcsán.²⁹ A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagja, Tolnai Gábor (1910–1990) későbbi visszaemlékezése szerint Buday ismerte George Grosz (1893–1959) művészetét.³⁰ A lapokon helyenként feltűnő szarkasztikus fogalmazásmód esetleges forrásaként Róka Enikő is Grosz tevékenységét jelölte meg.³¹ Radnóti Miklós (1909–1944) özvegye, Gyarmati Fanni (1912–2014) emlékei szerint a költő irányította Buday figyelmét Masereel grafikai albumaira.³²

A címlap, mint említettük, később került a sorozat élére, ezért hosszúkás formátumában és stílusával is némileg eltér a széria többi darabjától. A jobb oldalon az alsóvárosi templom ősi épülete szinte eltörpül a középpontba helyezett búcsújáróknak az eklézsia felé igyekvő tömegétől. A sematikus, szinte karikatúraszerűen megoldott alakok expresszív lendülete erős kontrasztot képez a háttér sűrű fekete, homogén foltjával, mely meghatározza a kép hangulatát. A szeszélyesen cikázó vonalak halmaza a toll- vagy tusrajzok modorára emlékeztet. A metszeten hiányzik a művészre jellemző tömör fogalmazás, ahol a nagy felületek kontrasztjával hoz létre feszültséget a képen. Ez a grafika a dekoratív piros keretben nemcsak a borítót díszíti, hanem a kötet első, indító darabjaként is megismétlődik.

A soron következő oldalon látható a címadó Boldogasszony alakja, melyen nem a tradícióknak megfelelő szegedi kegykép jelentkezik. Szeged-Alsóváros Mária-kultuszának a sokszorosított grafikában több évszázados hagyománya van, mindenekelőtt a 18. századi népszerű grafikus, Binder János Fülöp (1736?–1811) munkásságára gondolhatunk. Később a populáris vallásos ponyvairódalom

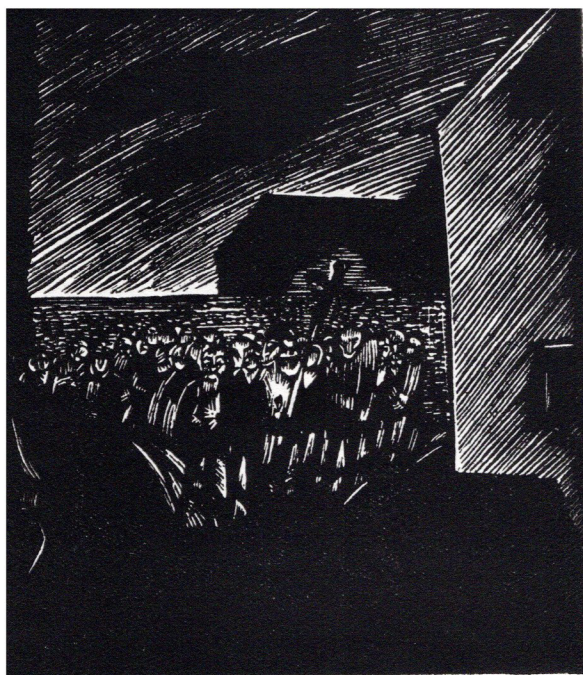
²⁸ MÓRA 1926, 1.

²⁹ NÁTYI 2002, 23–24.

³⁰ TOLNAI 1967, 1608–1611.

³¹ RÓKA 2005.

³² RÓKA 2005.

11. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 11. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

12. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 12. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

metszetei, búcsúlapok stb. készültek a Napbaöltözött Asszony kegyképről. Buday mégsem használta fel ezeket a közkézen forgó, széles körben ismert ábrázolásokat. Teljesen újszerűt alkotott, még ahol megjelenik Mária napmandorlás, holdsarlón taposó alakja, ott sem e kegykép jól ismert ábrázolását választotta. Nála nem Regina Coeliként, királynőként, a barokk diadalmas *Patrona Hungariae*-jaként jelenik meg Mária, inkább a középkori faszobrok egyszerűségét őrzi formaadása. A Szűz Mária alakja körül megjelenő napfény (fénymisztika) viszont főszereplője lesz a sorozatnak, hiszen a szálkás vonalakkal modellált, a sötétség kárpitját felhasogató, transzcendens hangulatot árasztó fény szinte minden egyes darabon megjelenik, és a kompozíciók hangvételét alapvetően meghatározó elemként jelentkezik (2. kép).

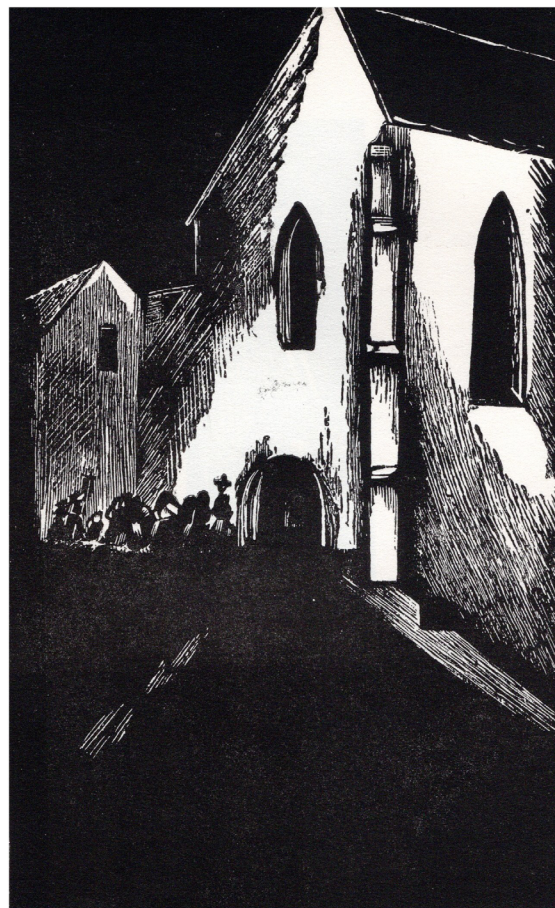
Egy másik grafikán a búcsújárók esernyős csoportja törekszik előre az izzó nap korongjának hevéből tikkadtan. Sziluettjük határozottan bontakozik ki az erős ellenfényben. A hold sarlója és a nap egyszerre láthatók az égen. Jelképük finom utalás a Napbaöltözött Asszony kozmikus szimbolikájára (3. kép). A negyedik lap eltér a sorozat többi kompozíciós megoldásától, hiszen nem a zarándokok csoportjára koncentrál. Kétoldalt falusi házak háromszögletű oromzatukkal, deszkakerítésükkel zárják el a tekintet elől a látványt. Az előtérben feltűnő figura csontos, bütykös kezeivel magasra emel egy körmeneti keresztet, mely mintegy ferde felkiáltójel mered az égnek, a sötét háttérben szellemképes árnyéka kettős keresztként rajzolódik a házak fölé (4. kép). Az ötödik metszettől a fénymisztika válik főszereplővé. A némileg groteszkbe hajló lapon egy fáradt, görnyedt hátú, roggyant térdű, mezítlábás búcsús, szegényes batyujával kezében, a gótikus templom homlokzatának előterében álldogál. A háttérben kendős, nagyszoknyás parasztasszonyok csoportja gubbaszt a templom falának védelmében (5. kép).

Ezután nők gyertyás menete következik. A fény élesen rajzolja, szinte kivetíti körvonalukat a konstruktív, sematikus házakat idéző háttérre. A nyers, szinte durva fogalmazás expresszív erőt kölcsönöz a tenyérszerű képecskének (6. kép). A hetedik darab azért különös, mert az egyetlen, ahol egyfajta leíró jelleg, némi néprajzi íz is érzékelhető. A napsugaras oromzatok előtt emberek egy csoportja jelentkezik a Budaynál szokatlan megoldású, bonyolult, zsúfolt kompozíción (7. kép).

A gyertyás parasztembereket megjelenítő metszet szálkás vésőrajza, plasztikus megoldásai, a viaszgyertyák pislákoló fénye, ahogyan a markáns, élesen metszett arcokat alulról megvilágítja, rokonítható a korabeli német grafika törekvéseivel. Mégis azt kell mondjuk, hogy Buday teljesen új-

13. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja
fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 13. György Buday's woodcut illustration
for Blessed Virgin Mary's Feast Day

14. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja
fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)
Fig. 14. György Buday's woodcut illustration
for Blessed Virgin Mary's Feast Day

szerűen, önállóan oldja meg feladatát, hiszen az a balladai tömörség, amely nála már ezeken a korai munkáin jellemzővé válik, a német művészeknél hiányzik. Náluk az elbeszélő jelleg erősödik fel, ami Buday szándékától, művészi célkitűzésétől igen távol állt. A néma, sűrű csendben, levett kalapjukat kezükben szorongatva, alázatosan lépdelnek a búcsúsok. A szikár, komor arcok szálkás, plasztikus fogalmazása egy-egy külön kis lélektani tanulmány, pontos megfigyelőkészség nyilvánul meg bennük. Itt már a későbbi évtizedek érett fametszője jelentkezik (8. kép). A következő oldalon lágyabbá válik a modellálás. A nagy bajuszos parasztember göcsörtös tenyerében ügyetlenül, óvón fogja körül a halványan pislákoló gyertyát, körülötte a modern, városi élet szimbólumaiként jelennek meg a fényképezőmasinával vagy egyenruhában látható figurák (9. kép).

Buday e szólóvésős metszetein a sötét háttérből bontja ki a formát, a történet szereplőit, a csoportokat. Jellemző erre a következő metszet, amelyiken a kép középpontjában rózsafüzért imádkozó kendős parasztemnecskére vetül egyedül az üdvözítő fény, amely a sötét alapot szinte kettévágja. A mögötte álló szomszédoknak csak a kifürkészhetetlen arcvonásai sejlenek fel a homályból (10. kép). A tizenegyedik lapon a búcsúsok tömege érkezik az ódon kolostor előteréhez (11. kép). Talán itt érhető tetten leginkább a korabeli német fametszés hatása. A képregényfolyam soron lévő lapján tűz körül kuporgó, melegedő, pihenő zárandokcsoportot látunk. A láng fénye egy kis területet világít meg a sötét, homogén kulisszából (12. kép). Ezután újra megjelenik a címlapmetszet óta teljes formájában nem látott templom jellegzetes, gótikus épülettömbje, a lépcsőzetes támpillérekkel, a hajó fölé magasodó csúcsos toronnyal. Mellette egy monumentálisra növesztett kendős asszony alakja tűnik fel. E kettőst szinte mágikus auraként foglalja egységbe a képen domináló fényburok (13. kép).

A következő oldalon a középkori csarnoktemplom homlokzata elé érkezik a búcsúsok egy csoportja, csak sötét sziluettjük emeli ki őket a hófehéren világító templomfal díszletéből. A társaság sietve vág át a téren, hogy a következő pillanatban a templom sötéten tátongó kapuívezete elnyelje

alakjukat (14. kép). Az utolsó metszeten – középkori alkotók gesztusával – az isteni kegyelem fényében térdeplő művész alázatosan mutatja fel művét, illetve szemüvegét teremtményének, amit a napkorongból kinyúló kéz szimbolizál. A szemüveg az alkotó hitvallásához híven a látást, meglátást, illetve az inspirációt jelképezi (15. kép).³³

Róka Enikő mutatott rá, hogy a sorozat témaválasztását minden bizonnyal a húszas években az agrársettlement mozgalomban végzett falukutatók, kiszállások hatásai inspirálták. A fiatal kutatók tapasztalatai szerint a parasztság a hétköznapi kegyetlen valósága elől a vallás miszticizmusában keresett enyhülést.³⁴ A grafikák ennek a sóvárgásnak, a lelki megtisztulás keresésének állítottak emléket.

A szegedi grafikus a búcsúnak éppen a kollektívumban rejlő népi erejét, több évszázados ősiségét, szakralitását ragadta meg. A művészi földolgozásra csábító sokadalom, a népies, zsánerszerű témák nem foglalkoztatták rajzoló fantáziáját. A formanyelv kialakításában láthattuk, az avantgárd művészet törekvései, illetve az expresszionista német fametszet hatásai is tetten érhetők. Buday másik ihletőforrása az irodalom volt. A város írói közül számosan földolgozták az alsóvárosi búcsú eseményeit. Szepesi Attila szerint e feldolgozások viszont általában nem tudtak a kultusz történeti mélységéig eljutni.³⁵ Ez majd csak Bálint Sándornak sikerül, aki a harmincas évek végétől – tehát

15. kép. Buday György Boldogasszony búcsúja fametszetes illusztrációja (BUDAY 1934)

Fig. 15. György Buday's woodcut illustration for Blessed Virgin Mary's Feast Day

jóval Buday sorozatának születése után – több tanulmányában tisztázta a helyi Mária-tisztelet gyökereit, feldolgozta és ismertette történeti, néprajzi, dogmatikai összefüggéseit.³⁶ A grafikai kötet alkotója sajátos interpretációjával, lényegre törő, szűkszavú alakításával a leíró, részletező előadáson túllépve megérezett bizonyos elemeket a kultusz ősiségéből, spirituális, szakrális tartalmaiból, amit a legtöbb irodalmi leírás nem tudott vagy nem szándékozott visszaadni. A könyv ajánlása, mottója is ezt fogalmazza meg a régi Szeged környéki népi ének részletének megidézésével:

*„Hajnalfénybe öltözött egek virága,
Szeged városának vagy ékes csillaga,
hozzád jöttünk, és kérünk, hogy oltalmadba végy
Havi Boldogságos Szent Szűz, százszor üdvöz légy.*

*Mint fényes nap oltárodon, akként tündöklesz,
a hozzád zárandoklókra le is tekintesz.
Tekints reánk, Szűz Mária, nyisd meg füleid,
hallgasd meg az egybegyűlt nép könyörgéseit...*

Az 1930-as havi búcsún látottak, a közvetlen megélt élmény erején túl Tömörkény Istvánnak *A fekete Máriánál* című színes publicisztikáját is célravezető vizsgálnunk. A búcsú 1902-ben született plasztikus leírását grafikusunk minden bizonnyal ismerhette. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Buday barátja, Ortutay Gyula a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagja, professzora, Sík Sándor biztatására doktori értekezését 1934-ben Tömörkény irodalmi munkásságáról írta. A disszertáció ugyanabban az évben meg is jelent a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának gondozásában.³⁷

Adjuk át a szót az írónak: „...A nagy templom állandóan nyitva van, éjszaka is. Ahogy az est leszáll, az utcáknak szokatlan képe támad. Itt is, ott is nagy fényességek haladnak le a Mária elé, hogy napja előestéjén üdvözöljék. Mire leérnek, az órák hosszán át tartó énekléstől valami önkívületi formába esnek, s ahogy a templom főajtóján égő gyertyáikkal betolonganak, ahogy a főoltár elébe rohannak, ahogy az ódon templom boltíves falai har-

³³ BUDAY–ORTUTAY 1970, 22.

³⁴ RÓKA 2005.

³⁵ SZEPESI 1999, 481.

³⁶ BÁLINT 1942, 233–236; BÁLINT 1943a 436–442; BÁLINT 1943b.

³⁷ ORTUTAY 1934.

sogva zúgnak Mária nevének említésétől, olyan jelenet, amit igazán érdemes megnézni, mert megdöbbentő erővel hat. Oldalt pedig a fekete Mária oltára előtt a barna, füstös kép a térdelők sokaságára tekint. Halk, csöndes imák folynak ottan... Jönnek a búcsúsok a városon át porosan, lobogók alatt, miket a templomban helyeznek el éjszakára...”³⁸

Tömörkény mellett a másik ihlető irodalmi alkotásról sem feledkezhetünk meg, hiszen alig néhány évvel a metszetek készítése előtt, 1928-ban jelent meg Juhász Gyula *Havi Boldogasszony* című verse, melynek költői képei szintén ösztönző forrásként jöhetnek számításba: „Éjfél után már imbolyog a gyertya. / Szekérvárában szundít a sereg, / Fekete Mária palástja rajtuk / És ajkuk bűvös ígéket remeg.”³⁹ A költő a Fekete Máriáról már korábban, 1924-ben írt verset, amely szintén Buday motiváló forrásai között szerepelhetett.⁴⁰ Juhász mindkét verse a kultuszt helyezi a középpontba, metaforikus, szimbolikus módján a vallásos élményt, a népi lelkiséget, a zarándoklatok semmivel össze nem téveszthető hangulatát ragadja meg. A költő interpretációjában a két oltárkép sem a valóságos ábrázolásokat követi, hanem teljesen szuverén, poétikus, szabad formában értelmezi őket. Buday metszet-sorozatában hasonló módon járt el, számára nem a néprajzi leírás, a helytörténeti jelleg volt a fontos, hanem ezeken túl, a fiatalokból álló szellemi kör eszméinek megfelelően társadalmi célok is lebegtek lelki szemei előtt.

IRODALOM

BARNA G.

2017 Adatok Bálint Sándor és Buday György kapcsolatához. *Szeged* 29. 11. 36–39.

BÁLINT S.

1942 A Szeged-alsóvárosi templom kegyképe. *Délvidéki Szemle* 6. 233–236.

1943a A Napbaöltözött Asszony. *Magyarságtudomány*, október. 436–442.

1943b *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Budapest.

1983 *Szeged-alsóváros. Templom és társadalom*. Budapest.

BERCZELI A. K.

1931 *Ádám bukása. Versek. Buday György fametszeteivel*. Szeged.

BUDAY GY.

1930 *A szegedi tanya problémái*. Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudomány-Egyetem sajtótudományi tanfolyamából 1. Szeged.

BUDAY GY. – ORTUTAY GY.

1970 *Buday György fametszetei*. Budapest.

CSAPLÁR F.

1970 Arcképvázlatok a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának történetéhez. Reitzer Béla, Kárász Judit szociofotói. *Tiszatáj* 24. 7. 653–658.

1995 Buday világa. In: Csaplár F. (szerk.): *Buday György fametszetei (kiállítási katalógus)*. Budapest, 9–30.

CSEKE P.

2006 Egy tragikus barátság története (Buday György és Jancsó Béla levelezéséből). In: Cseke P. (szerk.): *Buday György és Kolozsvár. Álom egy Solveig-házról. Esszék, tanulmányok, levelek, visszaemlékezések*. Kolozsvár, 97–179.

2007 Erdélyi arcok. Buday György, Kós Károly, Jancsó Béla. *Szín* 12. 1. február. 5–61.

DEBRECZENI L.

1932 Boldogasszony búcsúja: Buday György fametszetei a Szeged-alsóvárosi Havi Boldogasszony napi búcsú emlékezetére. *Erdélyi Fiatalok* 3–4. 59–60.

FÁBIÁN GY.

1932 Szépség a nyomtatványban. *Magyar Iparművészet* 35. 3–4. 45–58.

³⁸ TÖMÖRKÉNY 1963. 251.

³⁹ JUHÁSZ 1963. III. 54.

⁴⁰ JUHÁSZ 1963. II. 360.

HEGYI A.

- 1987 *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében. Válogatott dokumentumok (1874–1986).* Szeged.

JOÓ T.

- 1931 Boldogasszony búcsúja. *Nyugat* 24. 21. november. 494.

JUHÁSZ GY.

- 1963 Versek II–III. In: Péter László (szerk.): *Juhász Gyula összes művei.* Budapest.

KÓS K.

- 1932 Buday György grafikái. *Erdélyi Helikon* 5. 1. 68–69.

LENGYEL A.

- 1982 Buday György és Kós Károly: az Erdélyi Szépmíves Céh történetéhez. *Tiszatáj* 36. 4. 105–116.

- 1989–1990 A szegedi Prometheus nyomda (1926–1935). *MFME* 1989/90. 1. 481–502.
(1992)

- 2004 A Szegedi Fiatalok mozgalmak és Bálint Sándor. *Tiszatáj* 58. 8. 57–68.

LENGYEL V. (l. v.)

- 1931 Buday György fametszetei. *Délmagyarország* (1931. október 13.) 5.

MÓRA F.

- 1926 Szegedi grafika. *Délmagyarország* (1926. június 8.) 1.

MURÁDIN J.

- 2005 Buday György a szülőföld emlékezetében. *Tiszatáj* 59. 8. 67–75.

NÁTYI R.

- 2002 Buday György grafikai munkássága. *Szeged* 14. 4. 23–25.

ORTUTAY GY.

- 1934 *Tömörkény István.* Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma 9. Szeged.

POSZLER GY.

- 2007 Timon a Solveig-házban. Buday Györgyről – életút és művészsors. *Tiszatáj* 61. 5. 74–81.

RÓKA E.

- 2005 A fametszet nagymesterei: Buday György, Gáborjáni Szabó Kálmán, Molnár-C. Pál. In: Róka E. (szerk.): *A modern magyar fa- és linóleummetszés.* A Miskolci Galéria könyvei 22. Miskolc, 105–136.

SZEPESI A.

- 1999 Ördögszekér. *Életünk* 37. 5. 481–490.

TOLNAI G.

- 1967 Buday Györgyről. *Kortárs* 11. 10. október. 1608–1611.

TÖMÖRKÉNY I.

- 1963 *A fekete Máriánál. Munkák és napok a Tisza partján. Cikkek, riportok, tanulmányok 1884–1916.* Budapest, 248–253.

V. NAGY Z.

- 1937 A modern magyar könyvillusztráció. *Magyar Könyvszemle* 61. 2. 135–152.

V. TOMORI V.

- 2006 A közösségi élmény melege. In: Cseke P. (szerk.): *Buday György és Kolozsvár. Álom egy Solveig-házról. Esszék, tanulmányok, levelek, visszaemlékezések.* Kolozsvár, 200–217.

VÁSÁRHELYI Z. E.

- 1936 Buday György. *Páztortűz* 22. 17. 343–345.

VÉGH GY.

- 1932 Nyomdász-művészeti kiállítás. *Magyar Művészet* 8. 5–6. 144–148.

GYÖRGY BUDAY'S WOODCUT SERIES "BLESSED VIRGIN MARY'S FEAST DAY"
(Summary)

The study is written on one of the most important early works of György Buday's (1907–1990) graphic art career, on the book *Blessed Virgin Mary's Feast Day*. The fifteen-pieces series is inspired by the feast day of Blessed Virgin, held in Szeged on August 5, a centuries-old cult that can be traced back to Medieval roots. The work, published in 1931 by the Artistic College of the Szeged Youth, came to a large number of editions, allowing the creator's name be known at once. This volume was recognized the most beautiful book of the year by the Hungarian Bibliophil Society (1931). Buday became an individual style artist with this work, almost without antecedents in modern Hungarian graphic art – which lived its first heyday in these decades. The volume, which can be regarded as the first modern Hungarian woodcut book, is the key piece of his *oeuvre* in many aspects. This work closed the second phase of the university movement of young people led by Buday (agricultural settlement movement), and opened the way for the third period, now in the declared organizational form, towards fulfilment. This graphic series became the first edition of the Artistic College of the Szeged Youth, followed by fifteen more in the next four years.

For Buday woodcarving meant an active social purpose, which he only began to deal with around 1929–1930. The young artist with a clear artistic program and will to act appeared with a doctrine on the stage of fine art. Despite the relatively short time he had already worked in the field of woodcarving, he appeared with a mature technique. He used the simple solo-engraving technique; nevertheless, he could already clearly distinguish the masses and the spatial dimension. One of his greatest virtues is that from the direct experience he was able to create visionary works concised like ballads. The young graphic artist captured the popular power of the pilgrimage in its collective, centuries-old antiquity and sacral character. In this period his works were influenced by the creations of the 20th century German expressionists, the Die Brücke members, Emil Nolde (1867–1956), George Grosz (1893–1959) and Belgian Frans Masereel (1889–1972).

The article focuses on the circumstances of the creation, takes literary parallels and projections, and deals with the contemporary critical reception and history of the work.